

О.В. ФЕДОСЕЄВА,
Запорізький національний університет

СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Світові інтеграційні процеси набувають стрімкого розвитку. Це обумовлює необхідність проведення реформ, тобто посилення ролі держави в розвитку економіки, у т.ч. її аграрного сектора. У зв'язку з цим актуальним є визначення стратегії державного регулювання розвитку агропромислового комплексу України в умовах глобалізації.

Дослідженню питань глобалізації та процесу адаптації АПК України до викликів глобального характеру присвятили свої публікації І. Михасюк, О. Могильний, Г. Мостовий, П. Саблук, О. Сидоренко та ін. [4; 6; 7; 10]. Питанням визначення можливого впливу глобалізації на розвиток різних секторів агропромислового комплексу України присвятили свої роботи А. Гончарук, С. Зоря, Ю. Лузан, П. Саблук, Ш. фон Крамон-Таубадель та ін. [1-3; 8; 9].

Однак чимало питань стосовно впливу процесів глобалізації на світовий аграрний ринок і на рівень регуляторних повноважень української держави в процесах регулювання національного агропромислового комплексу залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення. Крім того, потребують удосконалення також напрямки і форми державного впливу, які можуть зменшити негативний вплив вступу України до СОТ на галузі агропромислового комплексу.

Метою даного дослідження є визначення сутності та теоретико-методологічних підходів до процесу глобалізації та його впливу на визначення стратегії державного регулювання розвитку агропромислового комплексу.

Економічна лібералізація характеризується глибокими змінами в системі регулювання світової економіки. У міру розвитку ринкових регуляторів економіки складався симбіоз державного й ринкового регулювання. Однак в умовах глобалізації економіки держава як управлінська підсистема зіштовхнулася із принципово новою ситуацією. Держава все більше втрачає можливість ефективно використати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри й експортні субсидії, курс національної валюти. В умовах досить високої й все більш наростаючої взаємозалежності національних економік владні інституції змушені користуватися ними з оглядом на інші держави, інтереси яких мо-

жуть бути при цьому зачеплені, і на поведження впливових недержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин (ТНК), які своїми відповідними діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від запроваджених заходів, або використати їх на шкоду даній країні.

Одним із напрямків міжнародної інтеграції України є її вступ у СОТ. Тим більше що членство в цій організації полегшує доступ вітчизняних товарів на світові продовольчі ринки, відкриває одержання статусу держави, на яке буде поширюватися режим найбільшого сприяння в зовнішній торгівлі.

Однак одночасно вступ до СОТ не тільки полегшить доступ вітчизняної продукції на світові ринки, а й відкриє внутрішній ринок для імпорту, у т.ч. продовольства, що може поглибити кризові явища в аграрному секторі України.

Критерієм, за яким розраховується розмір прямої підтримки сільського господарства в країнах – членах СОТ, є агрегований рівень підтримки (AMS). Цей показник визначає ступінь впливу внутрішньої політики на умови торгівлі сільгосппродукцією.

У правилах ГАТТ/СОТ сукупність усіх цих програм називається "жовтою скринькою". Саме розмір цієї "скриньки" і є предметом обговорення на переговорах країни – кандидата на вступ у СОТ. Вступивши в цю організацію, країна не має права перевищувати розмір "жовтої скриньки".

Україна до останнього часу відстоювала розмір внутрішньої підтримки на рівні 1997 р. – приблизно в 1,376 млрд дол. (розмір "жовтої скриньки"). Але тому що США й Австралія останнім часом активно лобюють зниження рівня прямих дотацій АПК, найімовірніше, підсумковий проект Звіту робочої групи України підпише із цифрою 1,14 млрд дол., як цього вимагають партнери на переговорах. Для порівняння: Польща, вступивши до СОТ, отримала щорічний рівень державної підтримки на рівні 4,16 млрд дол. з поступовим зниженням до 3,329 млрд дол. [5]. Але Україні, яка вступає в Організацію 151-м членом, доводиться погоджуватись на не зовсім вигідні умови.

Крім "жовтої скриньки", у СОТ існує ще

© О.В. Федосеєва, 2009

й так називана “зелена скринька”, до якої включаються державні програми, що прямо не впливають на рентабельність виробництва й формування ціни, наприклад, розвиток інфраструктури сільського господарства, боротьба зі шкідниками, екологічні програми й ін. Розмір цієї скриньки правилами СОТ не обмежується. Останні 10 років основні гравці Світового торговельного клубу витрачають на програми “зеленої скриньки” в п’ять – сім разів більше ко-

штів, ніж на прямі дотації. В Україні поки спостерігається зворотна ситуація. Проаналізуємо структуру вітчизняної державної підтримки АПК, розділивши її відповідно до правил СОТ на “зелену” і “жовту скриньку”. Так, з 8,030 млрд грн державної підтримки близько 5,5 млрд грн відносяться саме до “жовтої скриньки”, тобто автоматично підпадають під обмеження рівня державної підтримки, що бере на себе Україна, вступаючи до СОТ (табл. 1) [5].

Таблиця 1

Структура державної підтримки АПК України у відповідності до правил СОТ, млн грн

Показники	Роки			
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Програми “жовтої скриньки”				
Фінансова підтримка виробництва продукції рослинництва та тваринництва	421	689,5	1992,5	2332,5
Доплата за ВРХ підвищених вагових кондицій, свиней, курей-бройлерів	338,0	553,5	745,0	-
Фінансування закладки садів, виноградників, ягідників, хмільників	109,1	175,0	227,7	275,0
Фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення коротко- та довгострокових кредитів	141,5	350,0	260,0	667,0
Фінансова підтримка фермерських господарств	1,1	27,3	28,0	38,0
Часткова компенсація вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва	109,6	-	-	-
Часткова компенсація вартості складної техніки вітчизняного виробництва	36,2	270,0	32,0	131,0
Фінансова підтримка підприємств молочної переробки	-	10	4	-
Інші програми	-	-	-	2112,5
Всього за програмами “жовтої скриньки”	1156,5	2075,3	3289,2	5556
Програми “зеленої скриньки”				
Розвиток сільських територій	24,3	23,1	24,4	-
Дослідження та розвиток у сфері АПК	77,9	143,1	154,5	99,6
Освіта та навчання	619,8	913,5	1041,7	-
Державні запаси	50,0	25,9	10,0	-
Заходи по боротьбі з хворобами та шкідниками	9,9	20,0	30,0	44,5
Контроль якості та безпеки продуктів	471,0	585,0	704,0	27,2
Консультативні послуги	8,6	8,1	10,0	10,0
Здешевлення вартості страхових премій	-	54,0	10,0	50,0
Земельні ресурси	10,4	15,0	5,0	5,0
Програми селекції:				
– тваринництво	112,8	124,0	110,0	125,0
– рослинництво	42,8	103,3	104,7	90,0
– рибоводство	2,0	6,5	6,8	9,9
Допомога в разі стихійного лиха	67,3	20,0	25,0	-
Охорона навколишнього середовища	61,1	81,8	109,6	-
Інші програми	536,4	516,1	1343,6	2023,0
Усього за програмами “жовтої скриньки”	2094,0	2303,8	3389,3	2484,0
Разом обсяг державної підтримки АПК	3250,5	4379,1	6678,5	8030,0

Зрозуміло, що, якщо рівень державної підтримки при вступі до СОТ складе 1,14 млрд дол., то Україна практично повністю вичерпала можливості власної “жовтої скриньки”. І це без обліку того, що дотепер експерти не вирішили чітко, куди, наприклад, віднести приблизно 4 млрд грн пільг по ПДВ, які щорічно одержують аграрії. Цілком можливо, що в СОТ цю суму можуть приплюсувати до “жовтої скриньки”, і тоді Україні доведеться скорочувати діючі програми підтримки АПК.

На жаль, дотепер на державному рівні не розроблено чіткої стратегії реформування системи державної підтримки АПК за правилами СОТ. У Міністерстві промислової політики ще не визначились, які програми “жовтої скриньки” стануть пріоритетними, а від яких необхідно буде відмовитись.

Тому для успішного просування національної агропродовольчої продукції на світові ринки необхідно скорегувати державну стратегію розвитку агропромислового комплексу за такими напрямками:

- розвивати експортний потенціал аграрного сектора, при цьому необхідно дотримуватися балансу між внутрішнім і зовнішнім попитом на аграрну продукцію;

- реалізовувати потенціал в усіх перспективних напрямках аграрного виробництва: рапсу, сої, відродження тваринництва і вирощування льону (частка України до 1991 р. становила 14 % світового виробництва льону);

- нарощувати і підвищувати ефективність виробництва традиційної експортної продукції України – зернових культур, соняшника та підвищення конкурентоспроможності інших видів продукції на світових ринках;

- удосконалити механізм державного регулювання розвитку експортно-орієнтованих галузей аграрної сфери, їх підтримки й стимулювання (податкова, грошово-кредитна державна політика повинна бути спрямована на залучення інвестицій у модернізацію та розширення агропромислового виробництва);

- забезпечити сталість існуючих зовнішніх ринків збуту вітчизняної аграрної продукції та реалізовувати стратегію експансії на нові.

Останнє твердження, на наш погляд, є одним з таких, на реалізацію якого не приділяється державою належної уваги. Так, держава, витрачаючи значні бюджетні кошти на підтримку виробництва сільськогосподарської продукції, практично не вживає ніяких кроків для успішної реалізації вирощеного на зовнішніх

ринках. Наприклад, з урахуванням того, що Україна три роки поспіль (2004 – 2006 рр.) одержувала врожай, який майже вдвічі перевищував внутрішнє споживання, кроки держави за пошуку нових ринків збуту та закріплення на існуючих є вкрай недостатніми. Те, що українські зернотрейдери сьогодні є пасивними учасниками світової торгівлі зерном, боляче б’є не стільки по них самим, скільки по вітчизняних аграріях. І це при тому, що в кожному посольстві України існують торговельно-економічні місії (ТЕМ), які повинні представляти і захищати інтереси України в галузі зовнішньоекономічної діяльності, однак їхня діяльність неефективна.

На нашу думку, ТЕМ повинні, у першу чергу, робити вітчизняним експортерам різного роду інформаційні послуги (інформацію про виставки, досліджувати кон’юнктуру ринку країни перебування, супроводжувати і висвітлювати антидемпінгові розслідування проти українських експортерів (і не тільки аграрної спрямованості). До того ж, ТЕМ повинна здійснювати збір економічної інформації: митної статистики, інформації про імпорт-експорт тощо.

Стратегія розвитку агропромислового комплексу в умовах глобалізації повинна враховувати регіональні особливості України. Традиційно існуюча регіональна аграрна спеціалізація України не є досконалою, оскільки ще за союзних часів сільськогосподарські товаровиробники виробляли не те, що необхідно було ринку і відповідало місцевим ґрунтово-кліматичним умовам, а те, що замовляла держава. Тому необхідне вдосконалення розміщення аграрного виробництва, з урахуванням кон’юнктури аграрного ринку як внутрішнього, так і світового.

Глобалізація світової економіки і лібералізація торгівлі, на наш погляд, приведе до подальшої концентрації економічної діяльності в більш аграрнорозвинених регіонах України, насамперед у тих, які спеціалізуються на вирощуванні експортно орієнтованих культур (зернові, соняшник), а саме: Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області) та Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, АР Крим) економічні райони. Ці регіони в середньому за період 1990 – 2004 рр. забезпечували відповідно 17,4 та 21 % загальнодержавного виробництва зерна, а також 35,1 та 22,7 % виробництва соняшнику [6].

Лібералізація торгівлі після вступу Укра-

їни в СОТ може привести до подальшого зростання поляризації регіонального розвитку. Вступ до цієї організації дозволить розширити ринки збуту сільськогосподарської продукції, насамперед, експортно орієнтованих регіонів, і це головний позитивний ефект від процесу глобалізації. Водночас, слаборозвинені в аграрному плані регіони України будуть відставати від групи лідерів за об'єктивних причин.

Для скорочення регіональної нерівності необхідні значні ресурси, оскільки вона обумовлена об'єктивними й довгостроково діючими факторами. Існує кілька інструментів такої політики. Розходження в економічному розвитку можуть бути зменшені шляхом між-регіонального перерозподілу доходу – така політика активно проводиться в країні. Другий шлях – стимулювання розвитку відсталих регіонів, засноване на реалізації їхніх порівняльних переваг – цей інструмент поки що використовується недостатньо. Третій – переміщення населення, що вже відбувається природним шляхом у вигляді трудової міграції з одних регіонів країни до інших. Тільки оптимальне сполучення цих інструментів регіональної політики держави допоможе пом'якшити регіональну нерівність розвитку аграрного сектора України та приведе до подальшого розвитку сільських територій.

Державна стратегія розвитку сільських територій повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що припускає зосередження в регіональних центрах сільгоспвиробників, сервісних організацій, що переробляють підприємства, установ охорони здоров'я, початкового й середнього професійного утворення, побутового обслуговування, культури, торгівлі з метою створення однакових умов життя селян і їхніх закріплень у сільській місцевості.

У цей час в Україні існує гостра демографічна проблема в сільській місцевості. Досить високими темпами зростає трудова міграція сільських жителів. Серед загальної чисельності мігрантів, внаслідок безробіття, зниження престижності праці в сільській місцевості, переважає молодь. Облаштованість сільських населених пунктів катастрофічно погіршується попри те, що в них проживає третина населення України (15,1 млн чоловік). А в структурі зайнятого населення за видами діяльності в Україні у 2006 р., у сільському господарстві було зайнято біля 19 % працівників [11].

Для порівняння: частка селян у країнах ЄС становить лише 5 % економічно активного населення [12]. Тому питома вага зайнятих у

сільському господарстві України працівників об'єктивно буде знижуватися до середньоєвропейського рівня й сприяти цьому будуть процеси глобалізації і вступ України в СОТ.

Тому в нових умовах господарювання нагальним стає питання працевлаштування вивільнених працівників реформованих господарств. Із цією метою необхідно здійснювати системні заходи щодо розширення сфери застосування праці в сільській місцевості, створенню нових робочих місць, збільшенню обсягів тимчасових, сезонних оплачуваних суспільних робіт з метою забезпечення безробітного сільського населення коштами для гідного життя. Це доцільно здійснювати за рахунок таких стратегічних напрямків державного регулювання:

- подальшого розвитку інфраструктури аграрного ринку, споживчої кооперації, сфери побуту і торгівлі тощо;

- підвищення інвестиційної привабливості регіонів;

- забезпечення функціонування наявних виробничих потужностей підсобних промислових підприємств (цехів) з переробки сільськогосподарської продукції в господарствах і створення нових робочих місць, у т.ч. на приватних підприємствах;

- пріоритетного надання дотацій роботодавцям, які створюють робочі місця, і виплати одноразової допомоги безробітним, особам, які відкривають власну справу в сільській місцевості за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;

- сприяння зайнятості населення і створенню нових робочих місць шляхом підвищення ефективності роботи служб зайнятості в сільській місцевості.

Проблему розвитку сільських територій неможливо вирішити без децентралізацію державних управлінських функцій на користь місцевого самоврядування, надання територіальним громадам реального самоврядування і фінансового забезпечення. Із цією метою необхідно забезпечити:

- розробку збалансованих програм соціально-економічного розвитку певних сільських територій відповідно до їх територіальних, природних, виробничих, демографічних особливостей;

- формування місцевих бюджетів під розроблені програми соціально-економічного розвитку і джерел їхнього фінансування;

- створення й ефективне керування (з

розмежуванням функцій, повноважень і меж цих повноважень) соціальною інфраструктурою і комунальною власністю, організація їх ефективного матеріально-технічного й фінансового забезпечення;

– прийняття й реалізація рішень про створення, ліквідацію (за необхідності), реорганізації й перепрофілювання об'єктів як виробничої, так і соціальної інфраструктури на селі.

В умовах глобалізації національна держава як регулюючий механізм внутрішньоекономічних і міжнародних відносин зберігає свій економіко-політичний вплив, але вже в якості однієї (нехай навіть досить важливої) з ланок складного глобального механізму, що регулює глобальні економічні відносини. Тому в міру наростання темпів глобалізації все більша частина державного суверенітету буде перерозподілятися між локальними, регіональними та всесвітніми регулюючими інститутами.

У сучасних умовах формується цілісний механізм світової економіки, поза яким не може розвиватися жодна держава. Глобалізаційні процеси ведуть до поглиблення й уніфікації економічних інтеграційних процесів, викликаючи до життя нові форми організаційної єдності держав у даній сфері міжнародних відносин, у т.ч. за допомогою впровадження наднаціональних органів регулювання. Отже, ефективність наддержавного втручання більшою мірою залежить не від того, яку частину свого суверенітету держави-члени делегують глобальним інститутам (це також стосується очікуваного вступу України до СОТ), а від того, як всі держави дотримують спільно вироблених правил гри не тільки у своїй зовнішньоекономічній діяльності, але й у внутрішній економічній політиці (як правило, розвинені країни, на відміну від країн, що розвиваються, дозволяють собі не дотримуватись цих вимог).

На сьогодні Україна практично вичерпала можливості збільшення обсягів державної підтримки АПК (за “жовтою скринькою”). У найближчій перспективі Україні необхідно буде це робити за правилами СОТ. Тому, на нашу думку, ще до вступу до СОТ Уряду необхідно якомога швидше, по-перше, провести повний аудит діючих державних програм підтримки агросектора на предмет їхньої ефективності й відмовитися від стимулювання збиткових виробництв; по-друге, змінити механізм надання прямих дотацій і, по-третє, визначити в “зеленій скриньці” першочерговими ті програми, які дадуть максимальний ефект для ви-

робників і населення (наприклад, розвиток сільськогосподарської інфраструктури, розвиток сільських територій тощо).

Система державного регулювання розвитку АПК України в умовах глобалізації недосконала і головне завдання держави полягає в тому, щоб забезпечити баланс інтересів усіх суб'єктів ринку: виробників, переробників, трейдерів, споживачів, держави, а також не допустити неконтрольованого експорту сировини й продовольчих товарів. Агропромисловий комплекс України повинен розвиватися як експортно орієнтована сфера й бути складовою стратегії економічного розвитку держави, його продовольчої, енергетичної безпеки та розвитку сільських територій.

Тому в контексті вступу України до СОТ, на державному рівні необхідно розробити конкурентну стратегію України в умовах глобалізації ринку, яка повинна включати поліпшення економічної ситуації й інвестиційного клімату в країні, розвиток фінансово-кредитної системи разом з комплексом мір з боку держави, спрямованих на стимулювання виробництва, створення умов для розвитку внутрішнього ринку, пошук ринків збуту на державному рівні (більше активна участь українських дипломатів і торговельних представників у країнах перебування в лобіюванні українських інтересів), стимулювання виробництва й експорту продукції більше високого ступеня готовності, удосконалення експортної інфраструктури.

Коли йдеться про загрози глобалізації для АПК України, то це може свідчити про запізнювання заходів щодо регулюванню цього процесу з боку держави. Однак це відбувається, як правило, не стільки з об'єктивних причин, скільки з суб'єктивних. Тому подальші дослідження будуть спрямовані на визначення впливу суб'єктивних факторів глобалізації на розвиток агропромислового комплексу України, а також на вдосконалення механізму державного регулювання галузей АПК в умовах глобалізації, захисту внутрішнього ринку від імпорту в рамках правил та норм СОТ та стимулювання експорту агропромислової продукції на світові ринки.

Література

1. Гончарук А. Україна та світова організація торгівлі: стан переговорів та очікування // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі – К.: Альфа-принт, 2003. – С.

51 – 59.

2. Джеймс Д. Гейсфорд, Вільям А. Керр Доський раунд: нова угода з аграрної політики // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі – К.: Альфа-принт, 2003. – С. 227 – 245.

3. Лузан Ю. Україна на шляху до СОТ: сільськогосподарський аспект // Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі. – К.: Альфа-принт, 2003. – С. 221 – 226.

4. Михасюк І. Державне регулювання економіки в умовах глобалізації. – Л.: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 39 с.

5. Молдаван Л., Кондратьєва Н., Каменев Р. Вторичные меры // Бизнес. – 2007. – № 9 (736). – С. 35-37. – (26 февраля).

6. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

7. Мостовий Г.І. Ринок продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини: Моногр. – К: Вид-во УАДУ, 1997. – 244 с.

8. Саблук П.Т. Україна в міжнародних аграрних відносинах: торговельний аспект // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – С. 193–

209.

9. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 638 с.

10. Сидоренко О.О. Членство в СОТ і національна агросфера // Ринкові перетворення в АПК України: Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіки. – К., 2002. – С. 124.

11. Статистичний щорічник “Сільське господарство України за 2006 рік” // Державний комітет статистики України: За заг. кер. Ю.М. Остапчука. – К., 2006. – 366 с.

12. Шпаар Д, Беме К. Реформа Общей аграрной политики в Евросоюзе и ее последствия для ФРГ // АПК: экономика, управление. – 2004. – №7. – С. 67-76.

13. Шмидт Т. Над пропастью во ржи // Бизнес. – № 39 (662). – (26 сентября). – 2005 г. – С. 118-120.

Статья поступила в редакцию 16.04.2009

К.А. РИТІКОВА,

Донецький національний технічний університет

ПРОГНОЗУВАННЯ НАДХОДЖЕНЬ КОШТІВ ЦІЛЬОВОГО ФОНДУ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Нинішня екологічна криза, з одного боку, гальмує розвиток економіки, а з іншого – економічна криза блокує фінансування природоохоронних заходів. Тобто спостерігається еколого-економічна криза, яка складається з економічної та екологічної складових [1].

В сучасних умовах в Україні для фінансування природоохоронних заходів використовуються грошові кошти цільових бюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища, які формуються на трьох рівнях: державному, обласних і місцевих.

Необхідність дослідження фінансових відносин зумовлена негайною потребою усунення істотних розбіжностей між потребою фінансового забезпечення екологічного захисту та фінансовими можливостями економіки в цілому. Тому основні напрями удосконалення процесу фінансування природоохоронної діяльності зв'язані, перш за все, з формуванням раціональної структури системи формування

фінансових ресурсів цільових фондів охорони навколишнього природного середовища.

У вітчизняній науці розроблені основні теоретико-методологічні основи фінансово-економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, зокрема у працях Балацького О.Ф. [2], Данилова-Данільяні В.І. [3], Кащенко О.Л. [4], Ендерса Альфреда [5], Шимовой О.С. [6] та інших.

Для обґрунтованого прийняття рішень щодо управління процесом формування цільових фондів охорони навколишнього природного середовища і подальшого фінансування природоохоронних заходів за рахунок цих коштів слід спиратися на прогнозні дані планових надходжень у фонди охорони навколишнього природного середовища, які мають можливість показати перспективи зменшення або підвищення надходжень в ці фонди. Значення

© К.А. Ритікова, 2009